

Ювілеї	Беркут	22	Вип. 2	2013	174 - 175
--------	--------	----	--------	------	-----------

ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ГРИЩЕНКО

(до 50-річчя з дня народження)

Віталій Грищенко народився 18.10.1963 р. в с. Мути́н Кролевецького району Сумської області в сім'ї сільських учителів. Мати Уляна Іллівна викладала російську мову та літературу, батько Микола Титович – фізику. Під час Великої вітчизняної війни батько воював на фронті, побував у полоні. Мати зазнала лиха в евакуації до Оренбурзької (тоді – Чкаловської) області. Діда (батька матері), якого залишили в рідному селі для організації підпілля, розстріляли німецькі окупанти.

За своїми інтересами Віталій не пішов шляхом батьків. З раннього дитинства він цікавився природою, мріяв про далекі мандрівки. Читати навчився по книзі В.В. Біанкі «Наши птицы». Цьому захопленню сприяла й сама природа – багата й мальовнича: річка Сейм, луки, байрачні ліси. Віталій чимало часу проводив в околицях села, відкриваючи для себе навколишній дивосвіт. Найбільшу зацікавленість викликали птахи. Поступово інтереси ставали більш серйозними, проста цікавість переросла у спостереження, а далі й у вивчення птахів. Із 12 років Віталій почав вести записи, незабаром вони стали щоденниками спостережень (деякі з цих даних він використовує й дотепер). Серйозною проблемою була відсутність літератури про птахів, особливо визначників. Він пригадує, що тривалий час випадково куплений «Определитель птичьих гнезд» О.В. Михеева (1975) заміняв усе. Це був і визначник гнізд, і довідник по орнітофауні, і навіть до певної міри визначник самих птахів. Саме завдяки цій книзі вдалося «вирахувати» лісового жайворонка: співає як жайворонок у польоті, але не польовий і не чубатий. А інших у нас нема. Плюс опис характерних гніздових біотопів. У старших класах Віталій почав вести вже серйозні фенологічні спостереження, навіть два роки був кореспондентом фенологічної мережі Географічного товариства СРСР.

У 1980 р. В.М. Грищенко закінчив із золотою медаллю середню школу й поступив на біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Проблема із вибором спеціалізації не було – пішов на кафедру зоології хребетних. Тут учителями майбутнього науковця були такі відомі українські орнітологи як Л.О. Смогоржевський, В.В. Серебряков, В.А. Мельничук. Інтерес до фенології міграцій птахів привів його до В.В. Серебрякова, під керівництвом якого писав курсові роботи, диплом, а згодом – і кандидатську дисертацію.

У студентські роки інтереси не обмежилися тільки навчанням та науковою роботою. В.М. Грищенко був одним із активних членів Дружини охорони природи (ДОП) Київського університету, яка тоді називалася в дусі часу – «Ленінський дозор». Фактичним лідером і натхненником

її був В.Є. Борейко. Віталій кілька років очолював групу, яка працювала за розробленою В.А. Зубакіним міждружинною програмою «Фауна» – вивчення й охорона рідкісних видів тварин свого краю. Члени ДОП провели облік чорного лелеки в Київській області, виявили місця гніздування ряду рідкісних видів птахів, на Київщині було створено кілька нових заказників. Причому деякі з них доводилося «пробивати» через численні бюрократичні перепони. Регулярно проводилися міждружинні семінари. Робота в ДОП стала для Віталія школою практичної природоохоронної та зрештою й наукової діяльності. Саме тут були проведені перші самостійні наукові дослідження. Саме тут був назавжди засвоєний принцип: «Якщо не я – то хто?» Роботу в ДОП В.М. Грищенко не полишив і після закінчення університету. У 1986 р. в Київській області дружиною була організована операція «Лелека» – науково-пропагандистська кампанія по відновленню народної традиції приваблювання лелек на гніздування. Науковим координатором цієї акції був В.М. Грищенко. При її підготовці довелося перечитати чимало літератури про білого лелеку. Так народився інтерес до вивчення цього птаха. Добре допомогло знання німецької мови – більшість класичних робіт про чорногузів були опубліковані саме німецькою. Операція «Лелека» мала великий успіх, у наступному 1987 р. вона переросла в республіканську акцію «Рік білого лелеки». Одним з основних напрямків роботи була активна пропагандистська кампанія. Численні статті до газет писав Віталій.

В.М. Грищенко був обраний членом республіканської, а згодом і всесоюдної Координаційно-методичної ради студентських дружин охорони природи, став координатором робіт за програмою «Фауна» і співавтором нової її редакції. Був нагороджений значком ЦК ВЛКСМ «За активне участие в охоране природы» та знаком «Відмінник охорони природи УРСР».

У 1985 р. В.М. Грищенко закінчив із відзнакою університет, але піти на наукову роботу одразу не вдалося. За розподілом потрапив до школи, працював учителем

хімії та біології в с. Пилипівка Фастівського району на Київщині. При цьому продовжував активно працювати в ДОП, регулярно приїжджав на засідання штабу дружини та проведення різних акцій. Кожні вихідні він – у рейдах або експедиціях. Щоб після цього потрапити у школу на перший урок, треба було виїхати з Києва до Фастова першою електричкою. Відправлялася вона дуже рано, коли міський транспорт ще не ходив, тому доводилося двічі на тиждень ночувати на вокзалі.

В університеті Віталію вдалося реалізувати і свій потяг до далеких мандрівок. Під час студентських практик і самотужки побував у кількох українських заповідниках, Казахстані, Біловезькій пущі, на Алтай. Коли в 1983 р. постав вибір між поїздкою за кордон – у складі групи студентів до Чехословаччини – і на Алтай, не замислюючись віддав перевагу далекій тайзі. Вже після закінчення університету приєднався до груп студентів, яких везла на практику В.А. Мельничук. Так побував на Байкалі, Білому морі, Сіхоте-Аліні.

На початку 1987 р. В.М. Грищенко перейшов на роботу до Канівського природного заповідника, де працює й понині. Тут пройшов усі щаблі наукової ієрархії від молодшого наукового співробітника до заступника директора з наукової роботи. У 1994 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Фенологічні закономірності осінньої міграції птахів на території України». У 2002 р. отримав звання «старший науковий співробітник». У 2009 р. нагороджений відзнакою НАН України «За професійні здобутки».

Наукові інтереси ювіляра дуже широкі. Загалом він має вже понад 500 наукових та науково-методичних публікацій, із них більш як півтора десятка книжок. Тематика робіт різноманітна: поширення, екологія та охорона рідкісних видів, птахи Канівського заповідника та його околиць, міграції птахів, фауністика, охорона природи, біоакустика, популяційна екологія, етологія, птахи у фольклорі та народних віруваннях. Є публікації по екофілософії, історії науки, орнітономії й навіть археології. Широко відомою стала книга «Биотехнические мероприятия по охране редких видов птиц» (1997). Чимало робіт присвячені білому лелеці. В.М. Грищенко є одним із визнаних фахівців по цьому виду. У 1992 р. він започаткував програму моніторингових спостережень за популяцією білого лелеки в Україні. Ці спостереження продовжуються вже 22 роки. Мережа моніторингових ділянок дає змогу отримувати унікальний матеріал, цінність якого зростає з кожним роком спостережень. Українські орнітологи й аматори добре знають книги В.М. Грищенка «Білий лелека» (1996) та «Чарівний світ білого лелеки» (2005). В останні роки були проведені цікаві дослідження поширення, екології та закономірностей розселення цього птаха на межі ареалу на півдні України.

Але тільки науковою тематикою його творчість не обмежується. У студентські роки під час роботи в ДОП В.М. Грищенко почав займатися природоохоронною пропагандою та публіцистикою. Активно друкувався у виданнях різного рівня – від вузівської багатотиражки і районних газет до центральних журналів колишнього СРСР. Часом піднімалися досить гострі питання, публікації йшли врозріз із інтересами тодішньої партійно-

державної бюрократії. Досить згадати статті проти заповідно-мисливських господарств, проекту каналу «Дунай – Дніпро», на захист заповідника «Асканія-Нова» від посягань сусідів-тваринників. Друкувалися й науково-популярні роботи. Усього вийшло понад 300 публікацій у газетах і журналах.

Ще у школі Віталій захопився фотографуванням природи. Пізніше під час далеких мандрівок його незмінно супроводжували два фотоапарати – для зйомки на чорнобілу й кольорову плівку. На новому рівні В.М. Грищенко повернувся до свого захоплення вже в епоху цифрових технологій. Він брав участь в українських та міжнародних фотоконкурсах, його фотографії друкувалися в різних виданнях, у тому числі й зарубіжних. Їх можна регулярно бачити на обкладинках журналу «Беркут».

Мабуть одним із найвагоміших внесків В.М. Грищенка у вітчизняну та світову науку є видавнича діяльність. Ще в 1992 р., коли все навколо розвалювалося та перебудовувалося, і науковці бідкалися, що нема де друкуватися, він разом з І.В. Скільським започаткував перший в Україні науковий орнітологічний журнал – «Беркут». «Стартовим капіталом» для його видання стала складена до купи місячна зарплата чотирьох молодих орнітологів, засновників підтримали також В.В. Бучко та Б.Й. Годованець. Перший випуск вийшов наприкінці 1992 р. Журнал, таким чином, фактично став ровесником незалежної України. Макет першого номера був зроблений ще на друкарській машинці, згодом була освоєна комп'ютерна верстка. Видання журналу в різні роки підтримували німецький орнітолог W. Thiede та Київський еколого-культурний центр (В.Є. Борейко), але здебільшого він друкувався за власні кошти засновників і редакторів. У 1994–1998 рр. В.М. Грищенкою були організовані три конференції молодих орнітологів України з виданням збірників. З 1998 р. почав виходити додаток до журналу «Беркут» під назвою «Авіфауна України». В.М. Грищенко – один з ініціаторів створення в 1995 р. журналу «Заповідна справа в Україні», який видавав Канівський природний заповідник до 2012 р., був заступником головного редактора. У 1999–2005 рр. він разом із В.Є. Борейком редагував «Гуманітарний екологічний журнал». Треба згадати також і збірники матеріалів кількох конференцій, які проходили в Канівському заповіднику.

Незмінним помічником та супутником Віталія Миколайовича протягом уже двох десятиліть є дружина Євгенія. Подружжя Грищенків часто займається науковими дослідженнями спільно. Вивчаючи географічну мінливість пісні зяблика та збираючи дані по білому лелеці на моніторингових ділянках, науковці вже багато разів об'їхали всю Україну – на власному автомобілі, за власний кошт і частіше всього під час вихідних і відпустки. Попутно було зроблено немало цікавих фауністичних знахідок. Спільно було зроблено й кілька науково-популярних відеофільмів. Син Андрій також долучився до біоакустичних досліджень. Ще будучи школярем має наукові публікації.

Від імені колег-орнітологів бажаю ювіляру міцного здоров'я, насолоди від життя, реалізації планів і задумів, нових творчих успіхів.